आस्था र प्रतिवद्धताकी धरोहर
इन्दिरा चापागाईं

जन्म : बि.सं. १९८४

आस्था र प्रतिवद्धताकी धरोहर : इन्दिरा चापागाई

-पवित्रा निरौला

सामन्ती र पितृसत्तात्मक चिन्तनबाट ग्रसित नेपाली समाजलाई त्यसबाट मुक्त गर्न धेरै योद्धाहरूले सङ्घर्ष गरेका छन्, धेरैले त्याग गरेका छन् र दुःख-कष्टहरू झेलेका छन् । अन्याय, अत्याचारमुक्त सुन्दर र सुखी समाजको परिकल्पना गरेर नेपाल आमाका थुप्रै सन्तानहरू आन्दोलनमा होमिएका छन् र आफ्नो सुन्दर जीवन समाज परिवर्तनका निम्ति लगाएका छन् ।

विसं १९९३ सालमा मेची अञ्चल, पाँचथर जिल्लाको चिलिङ्गदिन गाउँमा आमा यशोदा नेपाल र बुवा प्रजापति नेपालको कोखबाट इन्दिरा चापागाईं जन्मनुभएको थियो । उहाँको ९ वर्षको कलिलो उमेरमा इलाम सोयाङ्ग निवासी मोहन चापागाईंसँग ००२ सालमा विवाह भएको थियो । श्रीमान मोहन चापागाईं वामपन्थी राजनीतिमा सामेल हुनुभएका कारण इन्दिरा पनि श्रीमान् र सागर चापागाईंको प्रेरणाबाट ०११ सालदेखि वामपन्थी राजनीतिमै संलग्न हुनुभयो । ०१५ सालमा ठूलो खडेरी पऱ्यो । सरकारी निकायबाट जनतालाई कुनै राहत उपलब्ध नभएपछि किसानहरू आन्दोलनमा उत्रिनुपऱ्यो । 'खलोबन्द कार्यक्रम'बाट किसान आन्दोलनको सुरुआत भयो । त्यस आन्दोलनको नेतृत्व सागरनाथ चापागाईं, महेश्वर आचार्य, मोहन चापागाईं, खड्गबहादुर कठायत, रुद्र चापागाईं, ज्ञानीराम भट्टराई, टीकाप्रसाद सापकोटा, पेम्बा लामा, बुद्धिमान तामाङ, अटलबहादुर विश्वकर्मा, मधुसूदन चापागाईं र महिलाहरूमा मनकुमारी दुलाल (दुलाल्नी बज्यै) र इन्दिरा चापागाईंलगायतले गर्नुभएको थियो ।

०१५ सालको आम निर्वाचनमा कम्युनिस्ट पार्टीका तर्फबाट उम्मेदवार हुनुभएका ज्ञानीराम भट्टराईलाई जिताउन उहाँले धेरै मिहिनेत गर्नुभयो र चुनाव प्रचार-प्रसारको कामलाई तीव्र रूपले अगाडि बढाउनुभयो । तर निर्वाचनमा कम्युनिस्ट पार्टीका उम्मेदवारको हार भयो । त्यसपछि गाउँका सामन्त कुलबहादुर खत्रीलाई जनतामाथि शोषण दमन बढाउन अझै मौका मिल्यो । उसले माइपातलमा रहेको हौज (मुहान) बिगारी जनतालाई पानी पिउनबाट पनि बञ्चित गरायो । गाउँले चेलीबेटीमाथि झम्टिने, बलात्कार गर्ने र अनाहकमा कुटपिट गर्ने आदि उसका बर्बरतापूर्वक अत्याचारविरुद्ध किसान आन्दोलनको सूत्रपात भयो । सङ्गठनको निर्णयअनुसार सामन्त कुलबहादुर खत्रीविरुद्ध कालो झण्डा फहराउँदै विभिन्न ठाउँमा विरोध कार्यक्रम सम्पन्न गरिए ।

इन्दिरा चापागाईं ती दिनको सम्झना गर्दै भन्नुहुन्छ- ०१५ साल वैशाख २० गते इलाम सोयाङ्गको खरिडाँडामा करिब दुई हजार पाँच सयको जनसहभागितामा भएको विरोध कार्यक्रममा आधारित गरेर बनाइएको गीत थियो:

'०१५ साल वैशाख २० का दिनमा
किसान धेरै एकजुट भयौं सोयाङ्ग पाखामा ।
झस्टेर आयो त्यो कुले खत्री सामन्ती चुसाहा
गरिबको रगत चुसेर मात्ती आएको बौलाहा ।
एक्कासि हाम्रो भाँचेर झण्डा च्याते है चरर
यो हाम्रो छाती चिरेर मार्न चुक घस्यो सरर
किसान कोही नाघेर सीमा अगाडि बढेनन् ।
मुखले चाहिं इज्जत उसको केही बाँकी राखेनन् ।
साहस अति मनमा रोक्ने त्यो शक्ति किसानको
नछोडी हात लिएको सातो सामन्ती कुलेको
डरले कुले थरथरी काम्दै केही माथि गएर
तर्साउन हो कि किन हो केही लेखेझैं गरेर
उठेर हिंड्यो छिनेको झोला गाँठो है पारेर ।
किसान जागे अधिकार मागे अगाडि बढेर ।'

बडाहाकिम सन्तवीर लामाको ज्यादतिविरुद्ध ०१६ सालमा पार्टीले अर्को आन्दोलन सुरु गर्‍यो। त्यस आन्दोलनमा इन्दिरा चापागाईंको पनि सक्रिय सहभागिता थियो । 'ठेकी-बेठी मिनाहा गर, मोहियानी हक कायम गर, जसको जोत उसको पोत कायम गर, १० प्रतिशत ब्याज कायम गर', आदि त्यस आन्दोलनका माग थिए । आन्दोलनले क्रमशः उचाइ प्राप्त गर्‍यो । आन्दोलनमा प्रतिक्रियावादी शासकहरूले तीव्र दमन सुरु गरे । त्यस क्रममा किसान आन्दोलनका अगुवा ज्ञानीराम भट्टराई, खड्गबहादुर कठायत, मोहन चापागाईंलाई गिरफ्तार गरी जेल पठाइयो । मधुसूदन चापागाईं र सागर चापागाईंलाई प्रहरीले मरणासन्न हुने गरी कुटेर धारामा फ्याँकिदियो । तर, शासकहरूको चर्को दमनका बाबजुद आन्दोलन रोकिएन । बरु निरन्तर अगाडि बढिरह्यो । आन्दोलनको दबाबले आखिर नवौं दिनका दिन गिरफ्तार नेताहरूलाई रिहा गर्न सरकार बाध्य भयो। नेताहरूलाई अबिरमाला लगाएर इलाम बजार परिक्रमा गराउँदै नारा जुलुसका साथ किसान समूह सोयाङ्ग फर्कियो । त्यसताक लगाइएका नारा थिए:

'किसानको जित यो सन्तेको हार
हाम्रा नेता साथै छन् मालाको सार
हाम्रा माग लिई छाड्छौं जनताको बलले
मान्ने छैनौं त्यसै हामी कसैको छलले
इन्कलाब-जिन्दावाद !

नेताहरूलाई जेलबाट रिहा गरियो । तर, शासकहरूको कठोर यातनाका कारण इन्दिराका पति मोहन चापागाईं गम्भीर बिरामी पर्नुभयो । यातनाकै कारणले उहाँको ०१६ साल फागुन ३० गते मृत्यु भयो । बिरामी अवस्थामा

श्रीमान्ले भनेको कुरा सम्झना गर्दै इन्दिरा चापागाईं भन्नुहुन्छ -'इन्दिरा तिमीले राजनीतिमा राम्ररी लाग्नु, समाजका असल मानिससँग सम्पर्क गर्नु, कहिल्यै नआत्तिनु, वैरीसँग कहिल्यै नझुक्नु, म मरे पनि तिमीले कम्युनिस्ट पार्टी कहिल्यै नछोड्नु !' श्रीमान्का यिनै वचनहरू उहाँका लागि सधैं मार्गदर्शक रहे । श्रीमान्को मृत्यु हुँदा इन्दिरा दुई जिउकी हुनुहुन्थ्यो । साथमा एक वर्षका नाबालक छोरा पनि थिए । त्यस्तो अवस्थामा श्रीमान्को मृत्यु भएकाले इन्दिरा धेरै विह्वल हुनुभयो ।

उहाँको सानो र सुखी परिवार उजाड भयो । तर, त्यस्तो पिडादायी कठिन घडीमा पनि उहाँ विचलित हुनुभएन । पार्टीसँगको सम्पर्कलाई जीवित राखेर उहाँ निरन्तर अगाडि बढ्नुभयो । त्यतिबेलाको सामन्ती समाजले विधवालाई हेला र अपमान गर्ने चलन थियो । त्यस्तो अपमान, तिरस्कार र दुरुत्साहनबाट इन्दिरा अछुतो रहनु सम्भव थिएन । तर, उहाँले हिम्मत हार्नु भएन, बरु निरन्तर सङ्घर्ष गरिरहनुभयो । ०१६ साल चैतमा उहाँकी छोरी जन्मिइन् तर जन्मेको केही समयपछि नैं मृत्यु भयो । तर, उहाँ जीवनका हरेक मोडहरूमा हन्डर र ठक्कर खाँदै दुःख-सास्ती झेल्दै आफ्नो आस्था र प्रतिबद्धतामा अडिग रहनुभयो । आफूलाई न्याय र सत्यको पक्षमा निरन्तर सङ्घर्षमा लागिरहने प्रेरणा दिने दुलाल्नी बजैलाई उहाँ सधैं सम्झने गर्नुहुन्छ । दुलाल्नी बजै (मनकुमारी दुलाल), जसले किसान आन्दोलनलाई दमन गर्न आएका अत्याचारी बडाहाकिम सन्तवीर लामालाई घोडाबाट खसालेको ज्यादै चर्चा हुने गर्दछ ।

०१७ सालमा मुलुकमा निरङ्कुश जहानियाँ शासन सुरु भयो । परिणामस्वरूप जनताले पाएका सीमित हक-अधिकार पनि खोसिए । अगुवा नेता कार्यकर्ताहरू निर्वासित हुन र भूमिगत बन्न बाध्य भए । मुलुकको त्यस्तो स्थिति र आफ्नो सम्पूर्ण घर व्यवहार धान्नुपर्ने कारणले गर्दा उहाँलाई निक्कै समस्या पऱ्यो । उहाँका सबै जेठाजुहरू ०१८ सालमा तराईतिर झर्नुभयो । त्यसैले उहाँ पनि इलाम बसिरहन सक्नुभएन । ०२० सालमा इलामबाट बसाइँ सरेर झापाको सतासीधाम गाविसको आँपटारीमा आफ्ना जेठाजुकै नजिक उहाँ पनि बस्न थाल्नुभयो । पार्टी भूमिगत रहेको, आफ्नो पारिवारिक जीवनमा ठूलो बज्रपात परेको र बसाइँ सर्नुपरेको कारणले उहाँको पार्टी सम्पर्क टुट्न पुग्यो ।

एउटा छोरालाई असल मान्छे बनाउन र पार्टीसँगको सम्पर्क कायम गर्न उहाँले निरन्तर प्रयास गर्नुभयो । तर, आन्दोलनमा देखा परेको निराशा, शिथिलता र पलायनका कारण उहाँको पार्टी सम्पर्क पुनः जोडिन सकेन । वामपन्थी राजनीतिमा लागेका केही व्यक्तिहरुसँग उहाँको सम्पर्क रहेको भए पनि पार्टीसँग खासै सम्पर्क भएन । ०१७ देखि ०२२ सालसम्म झापा जिल्ला नै सङ्गठनविहीन अवस्थामा रह्यो ।०२८ सालमा उहाँ झापाको आँपटारीबाट दूधेमा बसोबास गर्न थाल्नुभयो । त्यसैबेला नयाँ शिराबाट सङ्गठित झापाको सशस्त्र किसान आन्दोलन सुरु भयो । त्यसले समाजमा एउटा तरङ्ग नै ल्याइदियो । आन्दोलनका

सङ्गठनकर्ताहरू भूमिगत रूपमा जनतालाई सचेत र सङ्गठित गर्दै जनताको घरदैलोमा पुग्नथाले । त्यस्तै अवस्थामा आन्दोलनकारीहरूसँग उहाँको पुनः सम्पर्क हुनपुग्यो । उहाँको घर सेल्टरका रूपमा प्रयोग हुन थाल्यो । आफ्नो घरलाई पार्टीको सेल्टरका लागि प्रयोग गर्न दिएर त्यस समयमा उहाँले पार्टीलाई ठूलो सहयोग पुऱ्याउनुभयो । दूधेमा गाउँले मित्रहरू दधिराम खनाल र पदम कार्कीसँग उहाँको राजनीतिक सम्पर्क भयो । यसरी झापा आन्दोलनको पछिल्लो कालमा पार्टीसँग उहाँको सम्पर्क पुनः स्थापित हुन पुग्यो ।

वामपन्थी राजनीतिप्रति आस्था राखेका कारण उहाँलाई निरङ्कुश पञ्चायती शासकहरूले विभिन्न किसिमले दुःख दिने काम गरे । उहाँको जग्गामा कथित मोहियानीको मुद्दा लाएर धान लुट्ने काम पनि गरे । यसरी प्रायोजित ढङ्गले एकपछि अर्को मुद्दा मामिला र षड्यन्त्र रचिएपछि उहाँलाई जीवन धान्नै कठिन भयो । अन्त्यमा, उहाँले आफ्नो दूधेको बसोबास नै छाड्नुपऱ्यो र ०३५ सालमा उहाँ दमकमा बसाइ सर्नुभयो ।

दमकमा बसोबास गर्न थालेपछि पुष्प पोखेल र इन्द्र बुढाथोकीमार्फत उहाँ पार्टी सम्पर्कमा पुग्नुभयो । अनि पार्टीका विभिन्न कमिटीमा सङ्गठित भएर काम गर्न थाल्नुभयो । ०४० सालमा पार्टी केन्द्रबाट अमृतकुमार बोहरा र अष्टलक्ष्मी शाक्य पार्टी काम गर्न आएपछि उहाँहरूसँगको जीवित सम्पर्कले उहाँलाई पार्टी काममा सक्रिय हुन अरू मजुबत बनायो । काम गर्ने जाँगर पनि बढेर आयो । त्यसैले अनेमसङ्घ १७ नम्बर इलाकाको अध्यक्ष भएर उहाँले काम गर्नुभयो । उहाँ नेकपा (एमाले) झापा जिल्ला कमिटीको सल्लाहकार सदस्य पनि रहिसक्नुभएको छ ।

जीवनका महत्वपूर्ण क्षणहरूमा धेरै दुःख-कष्टहरू झेल्दै, अन्याय, अत्याचारहरूसँग जुझ्दै उहाँले महिला मुक्तिको आन्दोलनलाई माथि उठाउनुभएको छ । आज ७६ वर्षको उमेरमा समेत जस्तासुकै प्रतिकूलताविरुद्ध जुध्दै केही समय निकालेर राजनीतिमा लाग्न महिला दिदी-बहिनीहरूलाई उहाँले प्रेरणा प्रदान गरिरहनुभएको छ । 'यो देशको जिम्मा सचेत युवा-युवतीहरूले लिनुपऱ्यो, हिजोको इतिहास पढेर, शासकले दिएको दुःख-कष्टलाई बुझेर अगाडि बढ्नुपऱ्यो । सुख, सयल र मोजमस्ती मात्र जीवन होइन, जनताको सुख-दुःखको साथी बन्न र जनताको मुटुको ढुकढुकी बन्न म सबै युवालाई अनुरोध गर्न चाहन्छु' भन्ने उहाँको भनाइ विशेष मननयोग्य छ । उहाँ प्रेरणाकी खानी हुनुहुन्छ । माया, ममता र स्नेहीकी धनी हुनुहुन्छ । अन्याय अत्याचारविरुद्ध लडिरहने दरिलो फलामे खम्बा हुनुहुन्छ । इन्दिरा आफ्नो एक सन्तानको मात्रै आमा नभएर हजारौं-हजार नेपालीको आमा बन्नुभएको छ । आस्था र प्रतिबद्धताकी धरोहर इन्दिरा चापागाईं सधैं सधैं दुनियाँ बदल्ने आन्दोलनकी प्रेरक आमा रहिरहनुहुनेछ ।